

Rosario Álvarez / Hélien Cristina da Silva (2014): “Léxico dialetal. A importância da distribuição espacial da variação formal e semântica para outras disciplinas”. *III Congresso Internacional de Dialectologia e Sociolinguística*. Londrina (Brasil), 7-10 outubro 2014

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

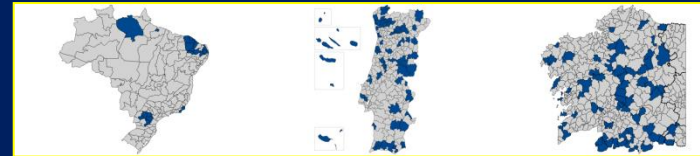

INSTITUTO DA LINGUA GALEGA

SIMPÓSIO

Lexicografia dialetal na era digital: o Tesouro do Léxico Patrimonial Galego e Português

Léxico dialetal. A importância da distribuição espacial da
variação formal e semântica para outras disciplinas

Rosario Álvarez (Universidade de Santiago de Compostela)

Hélen Cristina da Silva (Universidade Estadual de Londrina - Capes)

INSTITUTO DA LINGUA GALEGA

Universidade de Santiago de Compostela

1. Acerca do *Tesouro*, salientamos

- Todos os datos teñen **referencia** xeográfica → **localización** espacial e **cartografía**.
- Os datos foron recollidos de **falantes naturais** do territorio referido, con pretensións de **fidelidade** aos feitos lingüísticos e anotados **sen criterios de corrección** lingüística → gran cantidade de formas e significados **non dicionarizados** e/ou que **non pertencen ao “padrão”**.
- Na maior parte son estudos en **profundidade**, dun pequeno territorio ou dunha área de actividade → gran **cantidade** de conceptos e denominacións que non se obterían nun traballo planificado para un grande territorio.

Un dicionario de dicionarios dialectal

? [Galego](#) | [Português](#) | [English](#)

TESOURO DO LÉXICO PATRIMONIAL GALEGO E PORTUGUÊS

Lema Variante ☐ Sensible a diacríticos

Localización (3)

- ☒ Brasil
- ☒ Galicia
- ☒ Portugal

Campo semántico (4)

- ☒ 2.1 - Relevo terrestre e mariño
- ☒ 3.2.2 - Vide e viño
- ☒ 5.1.3 - Gando equino
- ☒ 7.1 - Ser humano (aspectos físicos, psíquicos e condutuais)

Lemas (3)

- ☒ aba (pt-eu)
- ☒ aba (gl)
- ☒ aba (pt-br)

Variantes (4)

- ☒ aba (pt-br)
- ☒ aba (pt-eu)
- ☒ abas (pt-eu)
- ☒ aba (gl)

Resultados atopados (5)

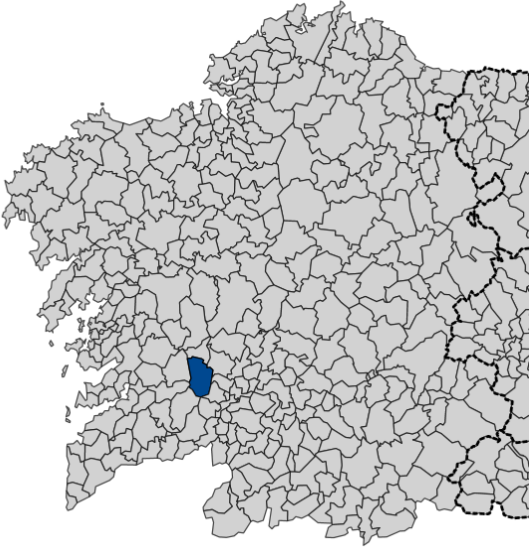

aba [Eab] s.f. A parte mais elevada de uma coroa. (*) . (L.) . *Daqui pra lá, se tiver um lugar de lama, é lama, se subir em cima de uma aba de uma coroa, é uma coroa.* (CSPG) Brandão 1988:194. LEMA: [aba sf](#). PT-BR 2.1

aba s.f. Regazo, espacio sobre las piernas, más arriba de las rodillas, cuando una mujer está sentada. [No colo](#). [ex.1] *Botoulle unhas pezas na aba.* | [ex.2] *Vou debullar prá aba.* | [ex.3] *Sentouno na aba.* Cortizo 1998. LEMA: [aba sf](#). GL 7.1

aba s.f. Objecto de couro que se coloca sobre os [suadouros](#). Costa 1961:277. Vid. [suadouros](#). LEMA: [aba sf](#). PT-EU 5.1.3

aba s.f. Pedra da frente do lagar a que também chamam [testa](#). (termo registado noutras acepções no Dic. Cândido de Figueiredo, 4ª ed.) Medeiros 1964:78. Vid. [testa](#). LEMA: [aba sf](#). PT-EU 3.2.2

abas [abɐ] subst. fem. Alguns armazéns usam pintar as **abas** das aduelas, quer dizer "extremidades das aduelas que passam além dos fundos", e a isto chama-se *pintar as abas* | n. A um tanoeiro bastante novo ouvi dizer *dar o friso*, como sinónimo de *pintar as abas*. Pinho 1960:94, 111. LEMA: [aba sf](#). PT-EU 3.2.2

Un **registro** por cada **variante** → **forma documentada**
significado e toda a información contida na obra
lema (agrupa variantes)
clasificación semántica
localización xeográfica e cartografía
referencias bibliográficas

Un atlas lingüístico peculiar

TESOURO DO LÉXICO PATRIMONIAL GALEGO E PORTUGUÉS

[?](#) [🏠](#) [Galego](#) | [Português](#) | [English](#)

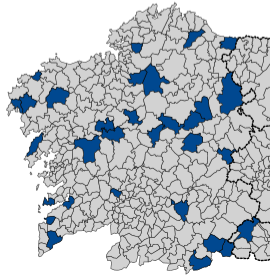
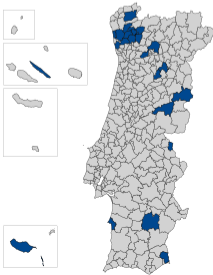
Lema Variante

cana

Busca avanzada ▼

☐ Sensible a diacríticos

Localización (3)	Resultados atopados (94)	
☒ Brasil	cana Palo o rama podada, secos para hacer fuego. Acosta 1970:87. LEMA: cana sf.	GL 3.28
☒ Galicia	cana Aguardente [111: várias denominações]. ALPB:118. Vid. dose , cachaca , bicada , tufão , aguardente , pinga , pitu , temperada , caeba , brejeira , caranquejo , bichona , papuda , lambito , espedichona , branquinha , melado , naca , meiota . LEMA: cana sf.	PT-BR 3.22
☒ Portugal	cana s. f. 1. Planta comestível de cujo caule se extrai a aguardente. Assis 1985:79. Vid. garapa , garapa . LEMA: cana sf.	PT-BR 4.1
Campo semântico (20)	cana s. f. 2. Cachaça. Assis 1985:79. LEMA: cana sf.	PT-BR 3.22
☒ 8.2 - Vestido e hixiene	cana s. f. 3. Prisão (gíria). Assis 1985:79. LEMA: cana sf.	PT-BR 8.1.1
☒ 8.2.1 - Fiada e tecido	cana Rama. Baamonde 1977:63. LEMA: cana sf.	GL 4.2
☒ 8.4.2 - Ferramenta e maquinaria	cana [ˈkene] s.f. Fémur. Baptista 1967:335. LEMA: cana sf.	PT-EU 7.1
☒ 8.6.1 - Artes de pesca	cana [ˈkene] s.f. Caule. Braga 1971:253. Vid. milho . LEMA: cana sf.	PT-EU 3.2.1
☒ 8.6.2 - Embarcacións	cana [ˈkân] s.f. <i>Sacharum officinarum</i> . Planta cultivada de colmo suculento, da familia graminæe. (**). (L.M.) <i>Eu trabalho, também corto cana, também na moage. (C20ST)</i> Brandão 1988:219. LEMA: cana sf.	PT-BR 3.2.2
☒ 9.1 - Medición e medidas	cana s.f. Caldeira 1960:339. Vid. cana de cavala . LEMA: cana sf.	PT-EU 0.0
Lemas (3)	cana s.f. Caldeira 1960:315. LEMA: cana sf.	PT-EU 0.0
☒ cana (pt-eu)	cana Caña. Couceiro 1967:26. LEMA: cana sf.	GL 4.1
☒ cana (gl)	cana Caña. Couceiro 1967:40. Vid. canaveira , punteira . LEMA: cana sf.	GL 8.6.1
☒ cana (pt-br)	cana Parte superior de la caña del maíz que se corta par darsela al ganado. Couceiro 1967:105. LEMA: cana sf.	GL 3.2.1
Variantes (16)	cana [ˈkēne] s.f. Cana. É a matéria-prima com que se faz a maior parte dos cestos e canastras. Cruz 1991:356. Vid. barda . LEMA: cana sf.	PT-EU 4.1
☒ cana (pt-br)	cana [ˈkēne] s.f. Cana de pesca. Delgado 1970:375. LEMA: cana sf.	PT-EU 8.6.1

O *Tesouro non* devolve para cada concepto unha rede de puntos constante
En contrapartida, ofrece unha **rede aberta** en constante crecemento
non se limita a series pechadas de conceptos (cuestionario do atlas) e localidades (rede do atlas)
localiza e cartografa **todas as formas** rexistradas (por variantes ou por lemas)
permite ver a **distribución espacial dos significados**, agrupados por clasificadores semánticos

Importancia cuantitativa das palabras “esquecidas”

Toniolo 1981, *Vocabulário de Tibagi*

- Busca retratar a fala de Tibagi, municipio situado na parte centro-oriental paranaense. A cidade foi fundada en 1842, conta con 19.332 mil habitantes.
- Pesquisa realizada en 22 puntos do municipio, a 56 informantes “incultos, agricultores e pecuaristas da zona rural”.
- Campos do cuestionario: o ser humano, a infancia, o casamento, a morte, a medicina popular; a alimentación; as construcións, as actividades agropecuarias, supersticións e relixión.
- Ten 846 rexistros no noso corpus.
- 15% non constan nos dicionarios (Aurélio e Houaiss) ou están dicionarizadas con outros significados.
- Os campos máis relacionados con o ser humano (físico e social) son os que ofrecen máis particularidades.

Campo Semântico	%	Exemplo
7. – O ser humano	36%	chio de peito dia das arma entrão mão-de-papel
8. – A vida diária: habitação, higiene, alimentación, traballo	19%	mistura bijuá (=beijuar) paraguaia surjoa
5. – Os animais e a agropecuária	15%	guasca tatu-cavalo
3. – A agricultura	13%	oito carreras morcego
1. – O universo, os astros e o tempo	11%	casamento da raposa rabo de galo
4. – As plantas e as árbores não fruteiras	5%	cento e vinte marcelinha galega
2. – A terra e a água / 10. – Termo de difícil classificação	1%	pacova / galopeado

2. As fontes do *Tesouro* conteñen pedras preciosas

➤ Palabras superviventes

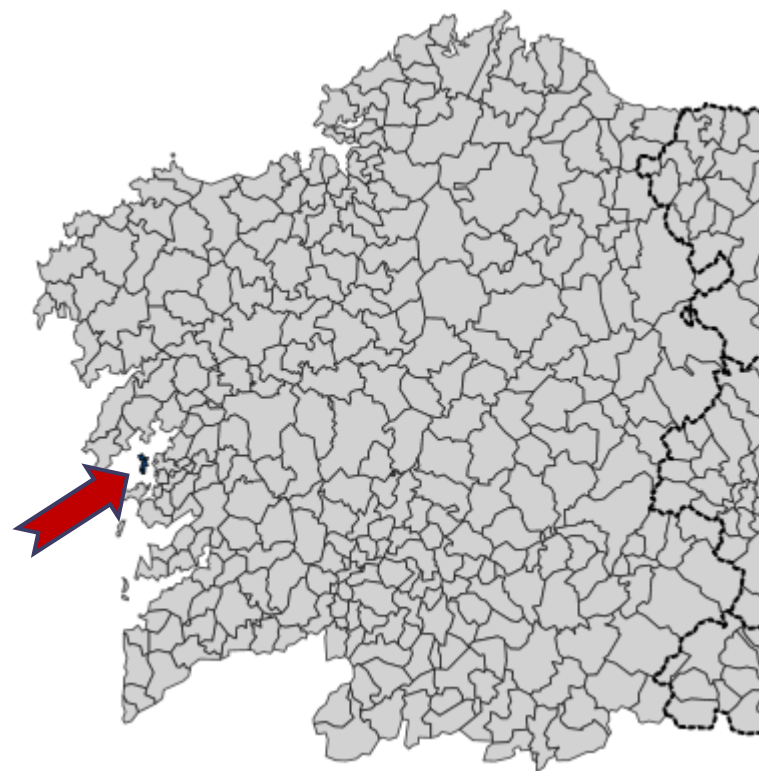
tiple Cacharreta, recipiente de latón que serve de medida de referencia para as ameixas. (Ver "cacharro"). DomínguezG 2012. Vid. cacharreta, cacharro. LEMA: tiple sm

COROMINAS

El oc. **tibla** vale 'gaveta de albañil' ("truelle"), ya se documenta en texto de 1360 y en un glosario del S. XV (Pansier, Levy), y hoy **sigue siendo bien vivo en la forma tibo**. (...) Y hay que advertir que el cambio de *tiple* en *triple*, por repercusión, es mucho más fácil que la evolución opuesta; pronunciar *pl* por *bl* es vulgarismo muy vivo en Cataluña y Languedoc (¿pero es antiguo?). El oc. *tibla* vendría según Mistral **del grecolatino TRYBLIUM 'escudilla', 'fuente'**, lo cual es bastante aceptable, aunque no deja de ofrecer dificultad la caída de la *r*, que aquí no podría explicarse como en castellano.

Gal. ameixa = port. amêijoa

❖ Verosímil nesa localización

➤ **Un gran non fai graneiro, mais...**

alacrar Aseñar a unha persoa na cara ou no corpo a golpes e a morradas. López 1969:50. Vid. **aseñar**. LEMA: **lacrar** v.

LACRAR. Selar ou fechar [unha cousa] con lacre. *Lacraron todas as cartas que tiñan que enviar. Lacrou a botella para conservar mellor o viño.* ANT.

deslacrar. (DRAG)

LACRAR. Pôr lacre em; selar ou fechar com lacre.

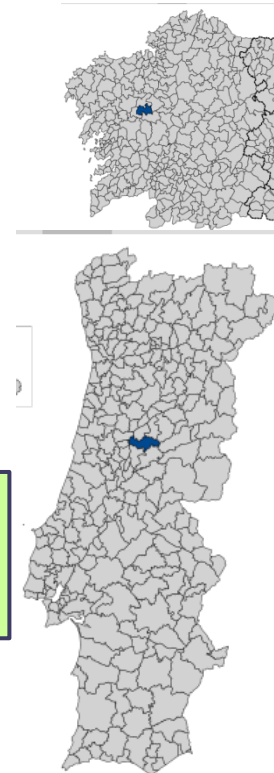
Apor selo de chumbo em (placa numérica de automóvel) para sua autenticação (Houaiss , rexionalismo brasileiro)

Fechar os alvéolos (Paraná , Sozim 1991:143, apud TLPGP.

alacado [ɐlɐ'kadu] adj. Raquítico; pessoa que teve fraco desenvolvimento físico. {não vem registada na 10ª edição do Dic. de Cândido de Figueiredo}. Gouveia 1951:165. LEMA: **alacado** a.

LACRANAR, ALACRANAR (Regionalismo: Sul do Brasil). 1. Provocar aspereza na (pele) através de ferimentos. 2. Causar esfoladuras en (animal). 3. Causar dor moral em; pungir, afligir (Houaiss).

O **lacre** ‘preparado resinoso’ / a **lacra** ‘defecto, mancha’

3. Palabras viaxeiras: de Europa para a América, e viceversa

- *linllera*, de LINYERA
- *radichete*, de RADICHETO
- *rantifús*, de RATIFUSO
- *cafixo*, de CAFISHO

- *xeba*, de JEVA

- *angú*

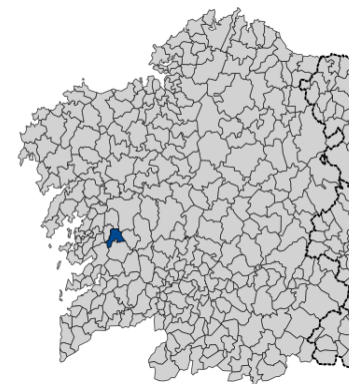
ANGU

Regionalismo: Brasil.

1. massa espessa que se faz misturando, ao fogo, farinha de milho (fubá), de mandioca ou de arroz, com água e, às vezes, sal.
Obs.: cf. *polenta*
2. banana cozida, formando massa compacta
3. **papa adoçada de farinha de milho**
4. massa feita de banana cozida, us. como acompanhamento do calulu
5. falta de ordem; angu-de-carço, confusão, complicação, rolo
6. briga que envolve muitas pessoas; angu-de-carço, banzé, rolo, sururu
7. inconfidência maldosa; angu-de-carço, intriga, mexerico

angu Alimento feito de farinha de milho, de consistência mole. *A polenta é mais seca, i o angu é mole* (MPF-Santo Amaro). Toniolo 1981:8. LEMA: [angu](#) sm.

angú Masa de maíz. CastroI 2010. LEMA: [angú](#) sm.

➤ Changüí

changüí Pequena cantidade de diñeiro que se recibe ou gaña por un traballo. Os mariñeiros que ían ao racú cobraban as gañancias que obtiñan da pesca cada sábado. A diario recibían unha pequena parte denominada "changüí" que non entregaban na casa e quedaba para os seus gastos particulares. DomínguezG 2012. LEMA: [changüí](#) sm.

changüí chan[ɡw]í s. m. 1. Dinero extra que se gana. {San Roque do Monte} *Non podo compralos que non teño changüí.* GonzálezGM 2002:444. LEMA: [changüí](#) sm.

changüí chan[ɡw]í s. m. 2. Especie de quiñón consistente en el producto de la venta de una cesta de pescado. {San Roque do Monte} GonzálezGM 2002:444. LEMA: [changüí](#) sm.

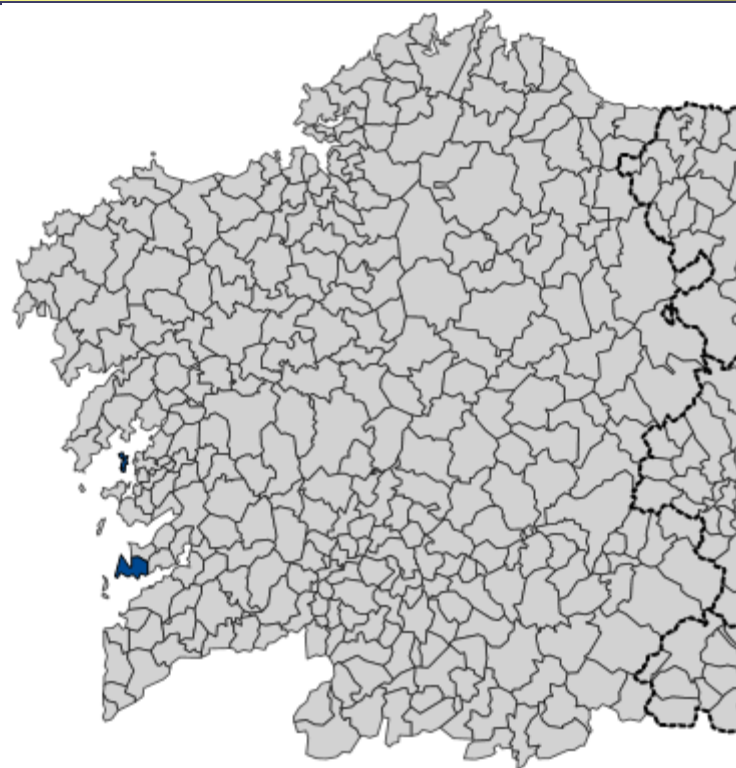
changüí chan[ɡw]í s. m. 3. Paga. {San Roque do Monte} GonzálezGM 2002:444. LEMA: [changüí](#) sm.

CHANGUI, CHANGÜI

Regionalismo: Rio Grande do Sul.

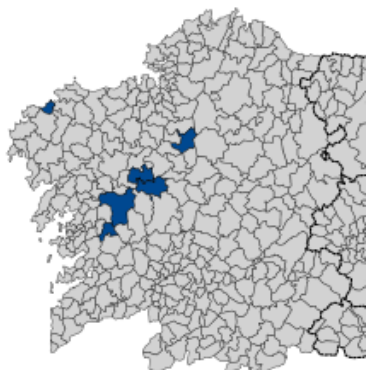
1. vantagem que se concede no jogo ou nas corridas
2. concessão ou ensejo que se dá a um rival ou competidor

Houaiss

➤ A viaxe da *cirigüela*, *serigüela*

1	2	3
CĒRĚŎLA > cereuela ~ ceriuela ~ cirihuela > cerigüela ~ cirigüela	Introdución da cirigüela (seri-, xiri-...) en Galicia (antes princ. XVIII).	Brasil, cirigüela e serigüela (Houaiss), serigüela (Aurégio).
Sgdo. 'ameixa'	Sgdo. 'variedade de ameixa pequena e alongada'	Árbore e froito.
Variedades hispánicas centrais, onde /ö/ > /ue/	Área compacta limitada. Non figura nos dicionarios galegos actuais.	Fruto de <i>Spondias purpurea</i> (Houaiss, umbu; Aurégio, variedade diferente)
		Polo menos, no Nordeste.

De momento, o *Tesouro* só presenta datos en Galicia. Non en Portugal. Tampouco no Brasil.

4. O *Tesouro* contén datos útiles para outras disciplinas, exs.

➤ **Para a lexicografía**

- Palabras que pertencen ao acervo do idioma, mais ausentes dos dicionarios.
- Rexistro de palabras que ocasionalmente apareceron en certos autores.
- Coñecemento de significados novos ou de extensión de significados.
- Revisión do significado canónico dado polo dicionario tendo en conta os falantes.

➤ **Para a etimoloxía**

- Reconstrución da cadea etimolóxica, considerando estes “elos” esquecidos.
- Revisión de étimos tendo en conta a localización xeográfica das formas e con iso a adecuación á gramática histórica desa variedade.
- Comprobar a verosimilitude da proposta tendo en conta un leque máis rico de significados.

➤ **Para a historia da lingua e da cultura**

- Achegas culturais e lingüísticas
- Migracións: datación e percurso
- Tabuísmos
- Explicación de fraseoloxismos
- ...